

УДК 17.011+316.454

Л.А. Ороховська

РЕЦЕПЦІЯ РОЛІ МАС-МЕДІА В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА В СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИХ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ТЕОРІЯХ ХХ СТ.

Національний авіаційний університет

Анотація. У статті розглядаються соціально-філософські та культурологічні теорії ХХ ст., присвячені рецепції медіакультури в житті суспільства. Комплексне дослідження впливу медіакультури на соціальну та культурну сфери історичного буття дозволяє виявити системоформуючі функції цього феномену, його трансформуючий вплив на людину, соціальні групи та інститути суспільства. У дослідженні обґрунтовано, що, заперечуючи комунікативні форми попередньої культурно-історичної епохи, нові медіа знімають їхні елементи, синтезуючи більш складні механізми інформаційно-комунікаційної діяльності та посилюючи комплексний вплив на людину і суспільство, формуючи нові системи суспільних стосунків, опосередковуючи соціокультурну сферу суспільства технологіями комунікації.

Ключові слова: інформаційне суспільство, мас-медіа, масова комунікація, медіакультура, масове суспільство, соціально-філософські та культурологічні теорії, цивілізаційний розвиток.

Вступ

Можливості мас-медіа налагодити комунікацію визначають рівень цивілізаційного розвитку і культури, а позиція мови в комунікації між спільнотами формує національну і культурну ідентичності. Образи мас-медіа, створюючи різні форми символічної реальності, репрезентують соціальні ідеали і почуття в кожен історичну епоху. Маючи владу надавати подіям певний сенс через відповідну інтерпретацію соціально-політичних процесів і явищ, медіа виконують функцію конструювання. Саме через засоби масової інформації у суспільній свідомості формується система цінностей, прийнята суспільством на відповідному етапі його становлення. Медіа стають частиною дійсності з усіма її суперечностями, в різних формах відтворюючи реальність. А медіакультура репрезентує історичне буття через зміну матеріальних і ідеальних засобів комунікації, особистостей, спільнот, народів тощо, набуваючи при цьому трансісторичного характеру.

Аналіз досліджень і публікацій

Аналізом впливу мас-медіа на сучасний соціум займаються дослідники, які дотримуються іноді протилежних поглядів. Результатом їхніх досліджень є широкий діапазон теорій – від концепції масового суспільства до ідеї «глобального селища».

Проблемі впливу мас-медіа на культуру масового суспільства присвячені праці сучасних зарубіжних дослідників: Р. Арнхейма, Р. Барта, Д. Белла, В. Беньяміна, Ж. Бодрійяра, Ф. Броделя, Ю. Габермаса, Й. Гейзінга, Ж. Дельоза, Н. Лумана, М. Маклюєна, Г. Маркузе, Х. Ортега-і-Гассета, Ч. Пірса, Д. Соссюра, Е. Тоффлера, М. Кастельса, Ю. Крістева, Ж. Ліотара, К. Леві-Стросса, Д. Рашкоффа, Ф. Уебстера, Е. Фромма та ін., українських і російських дослідників С. Артановського, М. Бахтіна, О. Баранова, В. Библера, Л. Дротянко, І. Вайсфельда, Л. Виготського, Л. Зазнобіної, Е. Ільєнкова, В. Іноземцева, В. Кантора, С. Кримського, В. Лекторського, Ю. Лотмана, В. Лук'янця, В. Ляха, В. Михалковича, В. Монастирського, А. Новикової, В. Онопрієнка, Ю. Павленка, С. Пензіна, Г. Поличко, В. Самохвалової, О. Соболь, А. Спічкіна, Т. Суходуб, В. Табачковського, Ю. Тинянова, В. Толстих, Ю. Усова, А. Федорова, О. Чумакова, А. Шарикова, В. Шинкарука, Е. Ястребцової та інших.

Нинішній стан філософсько-історичного осмислення розвитку суспільства характеризується тим, що увага дослідників акцентується на різних факторах його розвитку. Однак залишаються недостатньо дослідженими чинники впливу мас-медіа на життя суспільства, їхня роль у творенні сучасної глобальної системи. Саме це актуалізує аналіз соціально-філософських та культурологічних теорій ХХ століття, присвячених рецепції медіакультури в житті суспільства.

Постановка завдання

Масштаби досліджень мас-медіа зростали в залежності від винаходів, розробки та розповсюдження нових технологій. Якщо раніше основним засобами масової комунікації були книги, газети і журнали, то з часом з'явилися радіо, ефірне та кабельне телебачення, а тепер і стільниковий зв'язок та Інтернет. Зростання ролі нових медіа, насамперед Інтернету, спонукає звернення до соціально-філософських та культурологічних теорій ХХ століття, присвячених дослідженню впливу мас-медіа на суспільну сферу.

Основна частина

Дослідження феномену медіакультури розпочалися в країнах Заходу в зв'язку з подіями Першої світової війни, коли були підняті питання про владу медіа. У цей час з'являються теорії пропаганди, «магічної кулі», «ін'єкції», які зосереджують увагу на виявленні змісту медіа і впливу воєнної пропаганди на суспільство [1, с. 38]. Актуалізується осмислення феномену медіакультури в країнах Західної Європи у зв'язку зі становленням масового суспільства, у якому під впливом медіатизованої масової культури стала витіснятися висока культура і почав руйнуватися традиційний спосіб буття соціуму, на що звернув увагу в теорії масового суспільства Х. Ортега-і-Гассет. «Повстанням мас» він називає захоплення масами суспільної влади, кризу європейських народів та культур. Філософ доводить, що медіатизована масова культура підриває елітарну культуру. Суспільство завжди було єдністю меншості та маси. Меншість поставала як сукупність людей, які наділені особливими якостями, а маса – не виділена нічим «пересічна людина». Під поняттям «маса» Х. Ортега-і-Гассет розуміє не соціальну приналежність, а «той людський склад чи

спосіб життя, який сьогодні переважає та панує в усіх верствах суспільства, зверху до низу, і тому знаменує собою наш час» [2, с. 106]. На зміну аристократу і воїну в XX ст. приходять «масова людина», якій властива більше емоційність, ніж раціональність, наслідування, а не справжнє служіння цінностям, це людина споживання, задоволення тілесних потреб, а не людина аскези і служіння духовному. Але такий підхід, на думку автора дослідження, є досить спрощеним, адже медіа не можуть підірвати високу культуру. Звичайно, в умовах, коли не було електронних засобів масової інформації, які дають можливість доступу до будь-яких джерел інформації, газети, радіо та телебачення орієнтувалися, в основному, на «масову людину». Сучасні мас-медіа набагато більше дають можливість вибору користувачу, до яких джерел культури долучатися.

Соціологічні дослідження впливу медіа на суспільство стали активно проводитися в 60-ті роки XX ст., коли в наукових колах заговорили про настання інформаційної, постіндустріальної епохи та був уведений термін «інформаційне суспільство». Особливий інтерес до цієї сфери стали виявляти після виходу праці Д. Белла «Прихід постіндустріального суспільства», де він викладає теорію, у якій стверджує, що зростання темпів розвитку інформаційних технологій переводить усе людство в якісно новий стан глобальної інформаційної єдності. Д. Белл із позиції технологічного детермінізму розглядає постіндустріальне суспільство як заперечення промислового суспільства і як новий етап у історичному розвитку. Застосування мікроелектронних технологій в офісах, на підприємствах, у будинках призводить до змін у суспільстві, що дає підставу Д. Беллу створити аналітичну конструкцію, яка б допомогла осмислити ті виклики, з якими зіштовхуються люди в різних сферах життя суспільства з поширенням нових комунікативних технологій. Але у своїй конструкції він виділяє тільки три сфери: соціальну структуру, політику і культуру [3, с. 15] і не враховує такі важливі складові, як сім'я, право, освіта та ін. Також ця концепція будується на позиції антихолізму (Д. Белл вважає, що суспільство не є органічним і настільки інтегрованим, щоб його можна було аналізувати як єдину систему), з чим ми не можемо погодитися. Хоча Д. Белл заявляє, що можна в кожній із цих відособлених сфер мати різні позиції, незалежні від змін у інших сферах, проте історія показує, що зміни в одній сфері ведуть до змін у інших, у тому числі зміни, які відбуваються в медіакulturі, неминуче ведуть до змін у соціальній структурі, економіці, політиці, про що піде мова у подальшому дослідженні. Не можемо ми погодитися і з позицією технологічного детермінізму – з тим, що технології є рушійною силою соціальних трансформацій. Адже, використання технологій залежить від соціальних відносин, від сил і культурних цінностей, які домінують у суспільстві.

У 80-ті роки американський соціолог і футуролог Е. Тоффлер у праці «Третя хвиля» сформулював свою концепцію історичного процесу. Він

наголошував на безпосередньому зв'язку між змінами техніки й способу життя та вважає, що техніка обумовлює тип суспільства й тип культури. При цьому вплив техніки має хвилеподібний характер. В історії Е. Тоффлер виділив три хвилі, три глобальні епохи: перша хвиля – аграрна (до XVIII ст.), друга – індустріальна (до середини XX ст.) і третя – інформаційна (починаючи з 50-х років XX ст.). Відповідно до концепції розвитку цивілізації у вигляді «трьох хвиль», кожній цивілізації притаманний певний вид власності: «першій хвилі» – земля, «другій хвилі» – штучна нерухомість, «третьій хвилі» – інформація. «Для цивілізації Третьої хвилі одним із головних видів сировини, причому невичерпним, буде інформація, включаючи уяву», – пише Е. Тоффлер [4, с. 33]. Особливістю цього виду власності є те, що вона не вичерпується із збільшенням кількості користувачів.

Розглядаючи історію як безперервний хвильовий рух, Е. Тоффлер досліджує соціальні зміни як наслідок технічного прогресу, домінантою якого є перетворення в техносфері, у тому числі в сфері мас-медіа. Інформаційна революція веде до руйнування попередніх соціальних структур, появи нових потреб. Як зазначає дослідник, у часи цивілізації Першої хвилі канали зв'язку були доступними тільки для багатих людей і тих, хто перебував при владі, звичайні люди не мали до них доступу і «якщо безпосередній, обличчям до обличчя обмін інформацією був доступний для усіх, то засоби передачі інформації за межі сім'ї чи поселення, які з'явилися, були значною мірою закритими для простих людей і використовувалися лише з метою соціального чи політичного контролю. Насправді вони являли собою зброю обраних» [5, с. 72]. Якщо на етапі життя людини у замкнених спільнотах (рід, плем'я, невелика община) її інтереси були обмежені колом невеликої групи осіб, життя яких було в усіх на виду, не виникало потреби в засобах масової інформації, то з часів виникнення держави форми суспільного життя ускладнюються і вимагають появи засобів масової комунікації, які би допомагали владі здійснювати ідейно-політичний вплив на маси, формувати їхні думки, спонукати до певних дій. На цьому етапі розвитку суспільства (Перша хвиля) мас-медіа, будучи під контролем влади, насамперед, відігравали роль засобу управління та контролю в державі, для чого було достатньо урочистого обігу інформації.

Технології та масове виробництво індустріальної епохи (Другої хвилі, за Е. Тоффлером) вимагали вже «масивних» потоків інформації, з якими вже не могли справитися старі канали зв'язку. Економіка цієї епохи вимагала тісної координації праці, яка виконувалася в різних місцях. Тому країни стали швидко створювати поштові служби, а в XIX ст. були винайдені телефон і телеграф, які взяли на себе частину комунікаційного навантаження. Але й поштові кореспонденції і повідомлення за допомогою телефону та телеграфу слугували для передачі повідомлення від одного відправника до одного отримувача в певний момент часу, а, як зазначав Е. Тоффлер, «суспільству, яке розвиває

масове виробництво та масове споживання, потрібно передавати і масові повідомлення – від одного відправника одночасно до багатьох отримувачів» [5, с. 74]. Засоби, які давали можливість забезпечувати зв'язок швидко, дешево і надійно одночасно багатьом людям, були винайдені. Ними стали газети, журнали, радіо, кіно, телебачення, які «штампують однакові повідомлення для мільйонів мізків» [5, с. 75]. Очевидно, що тут ідеться про формування масового суспільства, людина якого є ідеальним об'єктом для маніпуляції свідомістю.

Е. Тоффлер вважав, що в кінці ХХ ст. розпочався новий етап у розвитку людського суспільства, який докорінно відрізняється від попередніх. Цей новий стан пов'язаний із розвитком інформаційних технологій. Саме вони та їхнє використання надають усім процесам, що протікають у суспільстві, небувалого динамізму і розмаїття. Технологічна революція зумовила розвиток суспільства на новій основі: біоіндустрії, космічній та електронній техніці. Е. Тоффлер одним із перших дослідників спробував детально описати із позицій соціологічного підходу революційні зміни, які відбуваються в сучасному світі у «техносфері», яка містить енергетичну підсистему, систему виробництва і розподілу; у «соціосфері» – в різних соціальних інститутах (сім'ї, освіті та ін.); в «інформаційній сфері» – у системі соціальної комунікації та інформації; у «біосфері», «психосфері» – у сфері міжособистісних відносин (суб'єктивності), у сфері влади (у формальних і неформальних інститутах політики), показав взаємовідносини між ними, які забезпечуються, насамперед, електронними мас-медіа. Історичне значення цих трансформацій Е. Тоффлер вбачав у тому, що комп'ютерна техніка змінить характер праці і побуту, свідомості й психології. Завдяки новим формам комунікації зміниться відношення людей до інформації та інформаційної техніки. Якщо на «Другій хвилі» індустріального суспільства до них ставилися як до товару, то на «Третій хвилі» – як до стимулятора творчості [5, с. 277-280]. Соціолог передбачав демасифікацію майбутньої цивілізації, збільшення обсягу інформації, що циркулює, і якою люди зможуть обмінюватися між собою, спрощення доступу до цієї інформації, що дасть можливість вирватися з-під диктату засобів масової інформації.

Розвитком ідей, закладених у соціологічній концепції Е. Тоффлера, є концепція постіндустріального суспільства П. Дракера та М. Кастельса. П. Дракер проголошує настання епохи подолання традиційного капіталізму, а основними рисами змін, які відбуваються, вважає перехід від індустріального господарства до економічної системи, побудованої на знаннях та інформації. Це, на думку автора, повинно сприяти подоланню недоліків капіталістичної приватної власності і взаємного відчуження людей, що стало результатом неконтрольованого розвитку західного індивідуалізму, який сформувався під впливом пропаганди того, що людина – індивід, свободний атом суспільства. Він вважає, що медіакультура

нового суспільства має сформувати «покращену» систему цінностей сучасної людини і змінити уявлення про роль національної держави, яка втрачає своє значення. Сучасну епоху він характеризує як таку, що радикально трансформує капіталістичне індустріальне суспільство в «суспільство знання» [6].

М. Кастельс проводить аналіз сучасних тенденцій розвитку суспільства, яке він називає «мережевим». Основними ознаками формування «нового світового порядку» він називає формування планетарних інформаційних мереж, глобальної економіки і міжнародних фінансових ринків. Дослідник пропонує називати прийдешнє суспільство не інформаційним, а інформаційним (за аналогією з індустріальним, щоб підкреслити таке ж базисне значення інформації в суспільстві нового типу, яке було притаманне індустрії в індустріальному суспільстві). Вектор розвитку суспільства М. Кастельс пов'язує з формуванням мережевого глобального капіталізму, метою якого є не стільки виробництво товарної маси, скільки багатство знань, які отримуються з інформаційних ресурсів з метою максимального використання високорозвиненої комунікаційної техніки для задоволення запитів її користувачів і вдосконалення мережевої логіки інформаційної спільноти. Новий спосіб розвитку суспільства М. Кастельс називає «інформаційним, побудованим через виникнення нової технологічної парадигми, що базується на інформаційній технології» [7, с. 39].

На відміну від дослідження Е. Тоффлера, М. Кастельс звертає увагу і на загострення суперечностей мережевого суспільства: між глобалізмом і антиглобалізмом; посилення тенденцій культурного, національного, релігійного та інших типів; поглиблення соціальної нерівності через недоступність нових інформаційних засобів для бідних верств і бідних країн; ріст безробіття і знедолення мас; криза патріархальної сім'ї, моралі і культурно-моральних цінностей; зростання корупції та тероризму. Він радить філософам глибоко вивчати світ сьогоднішній для моделювання майбутнього: «У ХХ ст. філософи намагалися змінити світ. У ХХІ ст. настав час інтерпретувати його по-іншому» [7, с. 512–513]. А для цього необхідно використати всі можливі інформаційно-комунікаційні засоби мережевого суспільства, яке він назвав «Галактика Інтернет». У мережевому суспільстві електронні мас-медіа перетворюються на інститут, який охоплює впливом усе суспільство і в поєднанні з демократичними структурами дозволяє вести відкриту політику, забезпечуючи широкі запити громадян.

Мас-медіа як відособлену соціальну систему, що функціонує на основі двоїстого коду «інформація/не інформація», досліджує Н. Луман. Ця система постає у його дослідженні як одна з автономних, оперативно закритих функціональних систем сучасного суспільства, постійно зростаючий вплив якої забезпечується технікою тиражування і поширення носіїв інформації. Значення основних мас-медійних форм комунікації – повідомлень,

розваг і реклами Н. Луман вбачає у тому, що вони створюють умови для подальшої комунікації, яка передбачає наявність заздалегідь відомих уявлень про реальність, створену системою мас-медіа. Він указує на відсутність взаємодії, інтерактивного зворотного зв'язку між відправником і отримувачем інформації у межах мас-медійної системи й підкреслює, що мас-медіа виступають не як посередники, які передають інформацію, а конструюють власну реальність, у якій панує самореференція (посилання на події, які відтворені тими ж мас-медіа). На його переконання, порядок у суспільстві, яке він розуміє як систему комунікацій, кимось вибраний, чи з певної вибраної позиції, не встановлюється, а самоорганізується. Тобто, він розуміє суспільство як автопоетичну (самовідтворюючу) систему. Ця система, за Н. Луманом, крім того, є самореферентною. Самореферентність означає не тільки здатність відтворювати себе, але і здатність описувати саму себе. Елементами соціальної системи за такого розуміння є комунікації, а не люди та їхні дії. «Коли ми говоримо, що тільки комунікації роблять свій внесок у автопоезис суспільства, то в цій тезі криється рішучий розрив із традицією. Тут уже мова йде не про цілі, не про чисті помисли, не про кооперацію, не про суперечку... Сам автопоезис транспортується всіма цими комунікаціями» [8, с. 219–220]. Якщо раніше трактували соціальну комунікацію як комунікацію людей, то Н. Луман пропонує нове трактування соціального: суспільство складається з комунікацій, а реальність конструюється засобами масової інформації. Соціальність він пов'язує саме з комунікацією. Розуміючи комунікацію як процес символічного конструювання, яке здійснюється часто незалежно від волі історичних акторів, дослідник називає носіями комунікації соціальних суб'єктів, а не окремих людей.

Розглянуті й проаналізовані соціологічні та соціально-філософські концепції, в яких здійснюється рецепція мас-медіа і їхньої ролі у формуванні відповідної медіакультури, приводять авторку до висновків, що в умовах становлення і розвитку інформаційного суспільства в цих концепціях, незважаючи на їхню різноманітність, головним фактором суспільного розвитку вважаються: виробництво і використання науково-технічної та іншої інформації; зростання ролі ЗМІ в культурі і суспільстві; формування під впливом електронних мас-медіа нового типу культури. Суспільний розвиток їхні автори розглядають як зміну стадій, хвиль тощо. Становлення інформаційного суспільства вони пов'язують саме з формуванням інформаційного сектору економіки.

Культурологічний підхід, як ми зазначали в одній із праць [9], у дослідженнях мас-медіа базується на визнанні засобів масової комунікації як головного засобу ознайомлення людей із культурою і долучення до неї. Прихильників цього підходу, насамперед, цікавить взаємодія медіасистем із відповідними культурними цінностями та результати використання медіа в повсякденному житті пересічної людини. Вони не намагаються

формувати соціальну політику чи впливати на неї і, загалом, утримуються від критики. Культурологічний аналіз виходить із твердження, що для індивідів притаманний безперервний процес соціального конструювання, а не те, що нав'язується публіці владою чи елітами. У центрі уваги культурологічних теорій повсякденні ритуали, за допомогою яких люди структурують та інтерпретують свій досвід. Гіпотеза соціального конструювання реальності базується на визнанні активності аудиторії, члени якої не просто сприймають і зберігають інформацію, а й активно цю інформацію обробляють, трансформують і запам'ятовують те, що задовольняє їхні потреби, визначені даною культурою. Прихильники цієї теорії вважають, що люди живуть без особливих зусиль чи роздумів тому, що у них склався запас соціальних знань, за допомогою яких вони швидко розуміють, що відбувається навколо, і відповідно поведуть себе.

Теорія культивування Г. Гербнера розглядає медіа, а особливо – телебачення, як такі, що нав'язують пасивному адресату стереотипний образ світу. Цей образ виникає з негативного бачення світу адресатом, який виходить із переконання, що хороша новина – це відсутність новин і що повідомлення повинно мати сенсаційний характер, оскільки в цьому випадку воно краще продається. Дане переконання легко спостерігається в заголовках преси, які створюють злий, грубий, агресивний і небезпечний світ. У схожий спосіб виглядає і віртуальна дійсність у комп'ютерних іграх, в яких досить часто головна мета – вбивство противника. Такий світ може або зачарувати (порівняно, наприклад, із буденністю реального сімейного життя), або викликати страх, тим самим роблячи адресата більш піддатливим маніпуляції [10]. Теорія Г. Гербнера акцентує на використанні медіа сфери почуттів заради досягнення певних завдань, адже все, що впливає на почуття та емоції, робить мислення більш вразливим для маніпуляції.

Одними з перших, хто виявив, що кожний засіб комунікації має свої особливі якості і, відповідно, унікальні можливості впливу на кожну людину і суспільство загалом, були представники Торонтської школи комунікації Х.-А. Інніс та М. Маклюєн, праці яких присвячені культурологічним проблемам масової комунікації. Людська історія у їхніх дослідженнях постає як, насамперед, історія розвитку мас-медіа. Підхід Х.-А. Інніса до осмислення ролі мас-медіа в культурі базується на визнанні їх як чинника еволюції світових цивілізацій, пояснюючи це тим, що у тих країнах, де домінувала усна традиція комунікації, влада належала жерцям, а з формуванням писемної культури виникає можливість для імперій забезпечити механізм управління над далекими провінціями. Дослідник поділяє засоби масової комунікації на часові (які концентруються на часі) та просторові (концентруються на просторі). Часові ЗМК – це усні види комунікації в традиційних суспільствах: епос, пісні, рукописи, які живуть довго і передають інформацію з покоління в покоління, насамперед, про ідеали та цінності даної цивілізації,

виконуючи тим самим функцію збереження культури. Просторові цивілізації мають засоби масової комунікації, які легко зберігати та передавати, наприклад, папірус. Країни, що мають такі ЗМК, швидко зростають територіально та мають розгалужену систему управління – набувають форми імперії [11]. Саме домінуючою моделлю комунікації, вважає дослідник, визначається історичний образ суспільства.

Найбільш комплексно досліджено залежність розвитку суспільства від мас-медіа в культурологічній концепції М. Маклюєна, який розвиває ідею про те, що якісні зрушення в історії людства пов'язані з появою нових технічних ЗМІ. Він обґрунтовує думку Х.-А. Інніса, що комунікаційні технології є вирішальним фактором історичного прогресу. Саме в появі фонетичного алфавіту й друкованого слова він бачить передумови перетворення суспільства із закритого на відкрите, яке функціонує в межах спеціалізованих знань і дій. М. Маклюєн виділяє три етапи в культурному поступі: 1) первісна дописемна культура, яка базується на принципах колективного способу життя і сприйняття оточуючого світу. На цьому етапі життя суспільства детерміноване усними засобами комунікації; 2) писемно-друкарська культура («Галактика Гутенберга») – епоха дидактизму, індивідуалізму і націоналізму, яка породила «типографську й індустріальну» людину; 3) сучасний етап становлення цивілізації – електронна культура («Галактика Марконі»), започаткована винаходом електрики, яка миттєво пов'язує людей в усьому світі, усуває межі між днем і ніччю та завдяки новітнім засобам комунікації перетворює світ на «глобальне селище» [12, с. 71].

Ідея «глобального селища», з притаманним йому свободним обміном інформацією, на думку М. Маклюєна, могла би подолати суспільне відчуження і конфлікт між власниками засобів виробництва та найманими працівниками. Комунікаційні технології, породжуючи зміну способів комунікації, розглядаються дослідником як важливий чинник процесу формування конкретної соціально-економічної системи, процесу утвердження ліберально-демократичної системи цінностей. М. Маклюєн стверджує, що тільки в умовах масового поширення друкованого, а в наш час, у першу чергу, електронного слова стає можливою і приватна власність, і демократизація суспільства на основі виборчого права. Але М. Маклюєн не розглядає при цьому важливість того, хто і з якою метою використовує зазначені технології. Адже вони можуть стати не тільки засобом вільного доступу до інформації, а й засобом тотального контролю, збору відомостей про людей на роботі, в медичних картках, банківських рахунках, податкових деклараціях та інших електронних базах даних. Не піднімає він і проблему влади еліти в «глобальному селищі», більше звертаючи увагу на вплив медіа на органи чуття і розглядаючи їх як «продовження людини», як нові можливості слуху, зору і орієнтації в просторі і часі.

А. Моль у праці «Соціодинаміка культури», досліджуючи культурологічний аспект масової

комунікації в масовому суспільстві, звертає увагу на нову тенденцію у динаміці культури: збільшення обсягу інформації, каналів її передачі призводить до мозаїчного калейдоскопічного сприйняття світу і, відповідно, формування мозаїчної структури знань, оцінок, гіпотез та свідомості в цілому. Пізнаючи світ, черпаючи знання з різних джерел, але безсистемно, сучасна людина пізнає його за законами випадку і її «знання формуються в основному не системою освіти, а засобами масової комунікації» [13, с. 45]. У результаті цього в культурі відбувається витіснення гуманітарної концепції «мозаїчною» культурою». Електронні мас-медіа ще більше посилюють цю тенденцію в інформаційну добу, що актуалізує звернення до ідей А. Моля.

Проблеми культури світового соціуму в умовах глобалізації з позиції культурологічного підходу досліджує Е. Морен, який вважає розвиток медіакультури, розширення медіапростору в межах усієї планети особливістю сучасного етапу становлення людства, коли світова спільнота «володіє територією всієї планети і такою системою і структурою комунікації (літаки, стільникові телефони, факс, Інтернет), якої в минулому не мало ні одне суспільство» [14, с. 43]. Дослідник ставить питання про можливість формування суспільства єдиної планетарної культури, яка б увібрала в себе багато вестеркультурних течій. При цьому він виступає проти вестернізації, зазначаючи, що коли мова йде про культурну глобалізацію, то цей вид глобалізації не піддається гомогенізації та формує «великі міжкультурні хвилі, що сприяють вираженню національних відмінностей всередині них» [14, с. 45]. Проблеми, які осмислює Е. Морен, є досить актуальними в умовах сьогодення, коли процес становлення світової спільноти як цілісності призупинився. Історія отримала нові виклики, пов'язані з боротьбою національних меншин за свої права, з протистоянням між корінним населенням та мігрантами, різними етнокультурними та релігійними групами. У соціокультурній сфері на етапі глобалізації спостерігаються такі тенденції, як плюралізм культур, культурних стандартів, мультикультуралізація, неспівмірні між собою культурні утворення. Загалом же спостерігається тенденція, яку можна назвати «глокалізацією», тобто поєднання як глобального, так і регіонального, локального, що спричиняє «біфуркаційні механізми в світовій спільноті» [15, с. 57]. Тому культурологічний підхід до дослідження ролі мас-медіа і медіакультури в останні роки актуалізується, особливо в процесі вестернізації культури.

Процес глобалізації визначає подвійний вплив на роль нових медійних технологій у становленні світового устрою. З одного боку, вони сприяють універсалізації принципів міжнародних взаємовпливів, з іншого – ускладненню внутрішньої структури і систем взаємодії між окремими культурами, що може стати головним фактором зміцнення і стабільності. Осмислення цих процесів на початку третього тисячоліття є нагальним завданням соціальної філософії та філософії історії, оскільки культурологічний підхід до дослідження

зазначеної проблеми не дозволяє схопити єдність людської історії у просторі і часі, так як розглядає означену проблему досить вузько.

Концепції масового суспільства і впливу на нього мас-медіа були актуальні до 80-х років ХХ ст. З появою електронних ЗМІ, насамперед, Інтернету, вони втрачають свою актуальність. Інтернет забезпечує різноманітність комунікаційних каналів і веде до фрагментації аудиторії, яка, будучи багаточисельною, перестає бути масовою. Однорідна аудиторія, яка сприймала повідомлення з одного центрального ЗМІ, відійшла в історію. Сучасні користувачі медіа мають можливість самостійно вибирати джерела інформації, що сприяє подальшій сегментації аудиторії та активізації персональних контактів між відправниками та отримувачами інформації. Залежно від того, в чийх руках перебувають ЗМІ, вони можуть стати як засобом зміцнення, так і підриву демократії, забезпечувати поширення як елітарної, так і масової культури. Як слушно зазначає Л. Дротянко, «засоби масової комунікації виступають нині не стільки посередником, скільки організатором, медіатором суспільної комунікації. Це стало можливим, коли провідну роль у розвитку світового соціуму почали відігравати високі технології, які пронизали собою не тільки галузі науки і техніки, а й сфери виробництва, побуту, дозвілля тощо. І не в останню (а можливо й у першу) чергу їхніми досягненнями скористалися саме медійні магнати: власники великих теле-, радіо-мереж, газет і журналів, а також Інтернет-видань» [16, с. 10]. Проте безперечним стає факт забезпечення електронними мас-медіа комунікації між елітою та масами, можливості створення того типу демократії, який би забезпечив прийняття спільних рішень еліти і мас. Це актуалізує завдання по-новому, в контексті інформатизації суспільства, здійснити соціальну рефлексію впливу мас-медіа на аудиторію, яка, в результаті демасифікації ЗМІ, перестає бути масовою в традиційному розумінні, оскільки стає розділеною та диференційованою.

Висновки

Аналіз наявних соціологічних, соціально-філософських та культурологічних теорій медіакультури дає підстави зробити висновок, що розширення медіапростору на різних етапах історії мало конструюючу роль у суспільному бутті, насамперед, через розширення соціального простору: перший етап характеризується екстенсивним розширенням медіапростору і пов'язаний з винайденням писемності та використанням папірусу, які стали чинниками, що посилили бюрократичну і централізовану організацію віддалених областей та вплинули на процес творення імперій Стародавнього світу; другий етапу започаткований винайденням книгодрукування, яке інтенсивно ущільнило медіапростір в межах кордонів країн, розширило можливості надання освіти для широкого загалу; третій етапу пов'язаний з появою в ХІХ ст. електрокомунікації, яка дозволила налагодити

економічні, політичні, культурні зв'язки в масштабі планети, що актуалізувало філософську розробку ідей щодо створення єдиної всесвітньої держави, світового укладу земної кулі; четвертий етап розширення та ущільнення медіапростору розпочався в останній чверті ХХ ст. появою електронних мас-медіа, які об'єднали національні, регіональні та місцеві електронні мережі та забезпечили вихід інформації за межі територіальних кордонів. Медіапростір в умовах інформатизації пронизує увесь соціальний простір, усі соціальні практики, в тому числі віртуальну реальність – «третю природу».

Список літератури

1. Бакулев Г.П. Массовая коммуникация : Западные теории и концепции / Г.П. Бакулев. – М. : Аспект Пресс, 2010. – 192 с.
2. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс / Х. Ортега-и-Гассет // Избранные труды [пер. с исп. А.М. Гелескул]. – М. : Издательство «Весь Мир». – 1997. – С. 43-163.
3. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество : опыт социального прогнозирования / Даниел Белл ; [пер. с англ. В.Л. Иноземцева]. – М. : Академия, 1999. – 956 с.
4. Тоффлер Э. На пороге будущего // Американская модель с будущим в конфликте / Э. Тоффлер ; под ред. Г.Х. Шахназарова. – М. : Прогресс, 1984. – С. 30-45.
5. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М. : ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. – 784 с. – (Классическая философская мысль).
6. Дракер П. Посткапиталистическое общество / П. Дракер // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология ; под ред. В.Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – С. 67-100.
7. Кастельс М. Информационная эпоха : экономика, общество и культура / Мануель Кастельс ; [пер. с англ. под. науч. ред. О.И. Шкаратана]. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
8. Луман Н. Теория общества (вариант San Foca '89) / Никлас Луман // Теория общества. Сборник / [пер. с нем., англ.; вступ. статья, сост. и общая ред. А.Ф. Филиппова]. – М. : КАНОН-пресс-Ц, Кучково поле, 1999. – С. 196-235.
9. Liudmyla Orochovska and Maria Abysova. Cultural studies approach to mass-media as a factor of mankind's socio-cultural development // International science conference SPbWORCE – 2016 «SMART City» (November 15-17, 2016, Peter of Great Saint-Petersburg Polytechnic University, Institute of Civil Engineering, Russia). – Volume 106. – 2017. – Article Number: 01006. – <https://doi.org/10.1051/mateconf/201710601006>.
10. Gerbner G. Television Violence : the Art of Asking the Wrong Question / G. Gerbner // The World & I: A Chronicle of Our Changing Era. – July, 1994. – P. 385-397.
11. Innis H. A. The Bias of Communication / H. A. Innis. – Toronto: University of Toronto Press, 2003. – 294 p.
12. Маклюен М. Галактика Гуттенберга : Становление человека печатающего / Маршалл Маклюэн ; [перевод И.О. Тюриной]. – М. : Академический Проект : Фонд «Мир», 2005. – 496 с.
13. Моль А. Социодинамика культуры / Абрам Моль. [пер. с фр. Б.В. Бирюкова]. – Изд. 3-е. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 416 с.
14. Морэн Э. К пропасти? / Э. Морэн ; [пер. с франц. Г. Наумовой]. – СПб. : Алетейя, 2011. – 136 с. – (Gallicinium).
15. Кошетар У.П. Самоідентифікація локальних цивілізацій в умовах глобалізаційних процесів / У.П. Кошетар // Вісник національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія: зб. наук. праць. – К. : НАУ, 2016. – № 1 (25). – С. 57-60.
16. Дротянко Л.Г. Високі технології як засіб трансформації медіа-дискурсу / Л.Г. Дротянко // Вісник національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія: зб. наук. праць. – К. : НАУ, 2016. – № 1 (25). – С. 10-14.

Л.А.Ороховская

РЕЦЕПЦИЯ РОЛИ МАСС-МЕДИА В ЖИЗНИ ОБЩЕСТВА В СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИХ И КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИХ ТЕОРИЯХ XX СТ.

В статье рассматриваются социально-философские и культурологические теории XX ст., посвященные рецепции медиакультуры в жизни общества. Комплексное исследование влияния медиакультуры на социальную и культурную сферы исторического бытия дает возможность определить системоформирующие функции этого феномена, его трансформирующее влияние на человека, социальные группы и институты общества. В исследовании обосновано, что, отрицая коммуникативные формы предыдущей культурно-исторической эпохи, новые медиа снимают их элементы, синтезируя более сложные механизмы информационно-коммуникативной дельности и усиливая комплексное влияние на человека и общество, формуя новые системы общественных отношений, опосредствуя социокультурную сферу общества технологиями коммуникации.

Ключевые слова: информационное общество, масс-медиа, массовая коммуникация, медиакультура, массовое общество, социально-философские и культурологические теории, цивилизационное развитие.

L. Orochovska

RECEPTION OF MASS-MEDIA ROLE IN THE LIFE OF SOCIETY IN SOCIO-PHILOSOPHICAL AND CULTUROLOGICAL THEORIES OF XX ST.

The article deals with the socio-philosophical and culturological theories of the XXth century, devoted to the reception of media culture in the life of society. The comprehensive study of the influence of media culture on the social and cultural spheres of historical being reveals the system-forming functions of this phenomenon, its transformative impact on man, social groups and institutes of society. The research substantiates that, by denying the communicative forms of the previous cultural-historical epoch, the new media removes their elements, synthesizing more complex mechanisms of information and communication activity and strengthening the complex influence on man and society, forming new systems of social relations, mediating the socio-cultural sphere of society with communication technologies.

Key words: Information society, mass media, mass communication, media culture, mass society, socio-philosophical and culturological theories, civilization development.

UDC1:316]:327

Y.V. Kharchenko

TOTAL COMMUNICATION PHENOMENA AS A UNIVERSAL PATTERN OF THE EXISTENCE OF THE INTERNATIONAL POLITICAL WORLD

Central Ukrainian State Pedagogical University named after V. Vinnichenko

Summary. Conceptualization of the phenomenon of interaction as a key model for the existence of an international policy of peace in the context of the doctrine of universal communication phenomena is carried out. Co-evolutionary strategy for interaction is presented as an idea of co-evolution, which provides for the harmonious condition of nature and society, for a stable development of environment, in which the person resides. While all the planes of this environment, each at its own level, are demonstrating the linkage with other planes. It is shown that universal communication is evident in the natural environment, but disunity is sometimes evident in the human social world. Co-evolutionary principle of the international community provides the opportunity for equivalent partnership and cooperation. Fragmentation is the result of purposeful destruction of the infinitely varied naturally fitted connections and relationships between people. This breaks the symmetry of the universal communication phenomena.

Key words: associated, disjoint, agreed, non-consensual, rambling, divided.

Statement of the problem

Historically, we can observe how the picture of complicated structure of international relations built, and rather multi-vectors device of politically, economically, financially, culturally, ideologically interrelated countries, regions, continents created. Multi-vector policy represents an integrated approach to political dialogue, resulting in lining up a constructive relationship between the countries in those or other strategically important areas.

The concept of "complex" (from the Latin "complex" is defined as a combination, communication; from the Latin "complexus" is defined as a link) is a system; the combination of anything joint together, having a common purpose, and meeting any particular common purpose [7, c. 182]. Thus, the presence of interaction as such due to the manifestation of logically built inside interlinks ages of multiple systems, subsystems, outside and between them that builds the infrastructure of the system. For example, in analyzing the various phenomena of nature, we can observe the evolutionary and co-evolutionary patterns of development of those or other organic and inorganic entities. Any changes in the Universe occur naturally, but social processes, in

particular the political, are represented as different governance models, which were created by people.

Analysis of studies and publications

This study presents the approaches of V. Vernadsky (noosphere approach), L. Gumilev (passionary approach), K. Tsiolkovsky (space approach), as well as the event management theory, the theory of sustainable development, the information theory, the communication theory of N. Wiener, C. Shannon and others.

The purpose of the article is the conceptualization of the phenomenon of interaction as a key model of the existence of an international world policy in the context of the doctrine of universal communication phenomena.

The main part of the article

Co-evolutionary principle of interaction is also used in the plane of international relations. Clarify that co-evolutionary strategy for interaction of nature and society is presented in contemporary philosophy as the idea of co-evolution, which provides for the harmonious development of nature and society, ensuring environmental sustainability. While all these planes of environment interact, and each at its level demonstrates the existence of a connection with other